

بررسی یازده نمونه از فرمان‌های دو تن از پادشاهان قاجار

به کوشش علی سام^۱

چکیده

در پژوهش پیش روی، به طور عملی یازده نمونه از فرمان‌های دو تن از پادشاهان قاجاری، فتحعلی شاه قاجار و محمد شاه قاجار، مطالعه و بازخوانی شده‌اند؛ سپس از نظر شکلی و محتوایی مورد بررسی قرار گرفته‌اند و سعی شده است از یک برگ سند اطلاعاتی سند شناسانه و تاریخی مستخرج شود. به این شکل که از نظر سندشناسی فرمان‌های قاجاری دارای ویژگی‌های خاصی هستند اعم از: نوع تمهیدیه، طغرا، مهر، حسن مطلع، متن و خاتمه که مشخصاتی ثابت و مشترک بین تمامی فرمان‌های پادشاهان قاجاری است و با مطالعه آنها، هنر و تکنیک فرمان‌نویسان این دوره برای محقق آشکار می‌شود. اما از نظر بحث اطلاعات تاریخی این نوع اسناد باید گفت که اسناد و به‌ویژه فرمان‌ها، اطلاعات تاریخی بسیار موثق‌تر از کتب دست اول تاریخی در اختیار ما قرار می‌دهند؛ چون متن واقعه را بدون هیچ حبّ و بغضی بازگو می‌کنند.

واژه‌های کلیدی: فرمان، قاجار، فتحعلی شاه، محمد شاه، شکل و محتوا

مقدمه

در تحقیقات تاریخی، اسناد و مدارک مکتوب به عنوان منابع دست اول از اعتبار و جایگاه خاصی برخوردارند؛ از جمله این اسناد و مدارک، فرمان‌های پادشاهان هستند که در بررسی دقیق‌تر وقایع سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، و... اهمیت فراوان دارند، زیرا در نگارش فرمان‌ها دیدگاه بالاترین نهاد تصمیم‌گیری حکومت ذکر شده و مطالب آن تا حد زیادی فاقد حبّ و بغض است و نوشته‌ها زوایای تاریکی را که مورخان

۱. دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی ketabat86@gmail.com

به علت عدم دسترسی به منابع اصلی فراموش نموده‌اند، روشن می‌نمایند. از جمله علل و چگونگی عزل یا نصب مقامات حساس حکومتی، تصویب یا لغو مقررات کشوری و... در تحقیق مذکور، یازده نمونه از فرمان‌های دو پادشاه قاجاری، فتحعلی شاه و محمد شاه قاجار، بازخوانی شده و سعی شده است در دو بخش به بررسی آنها پرداخته شود؛ یکی بررسی سند شناسانه و دیگری بررسی تنوع مضامین فرمان‌های بازخوانی شده؛ به طوری که دارای مضامین خطابی و امر و نهی، اعطای تیول، مواجب و القاب، معافیت یا تخفیف مالیاتی هستند. اما باید گفت فرمان‌ها به عنوان منابع باارزش تاریخی علاوه بر ویژگی‌های سندشناسانه‌شان در نظر گرفته می‌شوند. چون در آن زمان به علت عدم وجود قانون مدون و قدرت نامحدود پادشاه، تمام امور مهم مملکتی از طریق این فرمان‌ها صادر و رتق و فتق می‌شد که اطلاعات کاملاً موثق را در اختیار ما قرار می‌دهند. پس در این مرحله، دریافتن چگونگی دستیابی به این اطلاعات، مهم است و آن تنها از طریق آشنایی با ویژگی‌های سند شناسانه این فرمان‌ها و از همه مهم‌تر، علم و آگاهی نسبت به ادبیات فرمان‌ها و نوع زبان ادبی به کار رفته در این اسناد، قابل درک و استفاده است.

بررسی شکلی و محتوایی فرمان‌ها

تحمیدیه: تحمیدیه فرمان‌ها آغازگر متن سند است و با نام خداوند یکتا آغاز می‌شود. در اسناد متعلق به دو پادشاه قاجاری فتحعلی شاه و محمد شاه سه نوع تحمیدیه است که عبارتند از: ۱. بسمه‌تعالی شأنه؛ ۲. بسم‌الله تعالی شأنه العزیز؛ ۳. هو^۲. تحمیدیه‌ها در قسمت بالایی سند و بالاتر از مهر پادشاه قرار دارد. به استثنای تحمیدیه «هو» که در فرمان شماره ۱۰ به کار رفته است، پایین‌تر از سجع مهر پادشاه نگاهشته شده است.^۴

طغرا: طغرا همچون مهر، نشان و علامتی متعلق به دستور پادشاه است و در فرامین عهد قاجار در قسمت آغازین سطر اول متن فرمان قرار گرفته است؛ به این شکل که سطر اول متن فرمان به شکل نیم سطر نگاهشته شده که در نیمه اول سطر طغرای پادشاه قرار گرفته است. طغرای پادشاهان قاجار، برخلاف دوره‌های قبل و به‌ویژه عهد صفوی، تنها به شکل «الملک الله تعالی حکم همایون شد» بوده است.

مهر: مهر پادشاهان قاجار در صدر فرمان و پایین‌تر از تحمیدیه و بالاتر از متن سند قرار داشته است که حاوی عبارتی مسجع با اشاره به نام هر کدام از پادشاهان صادر کننده سند بوده. هر پادشاه در طول زندگانی خود از ولیعهدی تا پایان حکومتش، دارای چندین مهر بوده است. همان‌طور که در متن فرمان‌ها آورده‌ایم، چهار نمونه از مهرها متعلق به فتحعلی شاه قاجار است که سه نوع سجع مهر مختلف را در بر دارند از جمله:

۱- العزه لله = قرار در کف شاه زمانه فتحعلی شاه ۱۲۱۷ گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی

۱. فرمان فتحعلی شاه قاجار: سازمان اسناد ملی جمهوری اسلامی ایران، ش ۴۸۷۱ ب آ ۱

۲. منزوی، فهرست نسخ خطی کتابخانه مجلس شورای ملی، ج ۱۵، ص ۱۰۹

۳. فرمان محمد شاه قاجار، مرکز اسناد وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران، کارتن ۵، پرونده ۱۳، ص ۳

۴. فرمان محمد شاه قاجار، مرکز اسناد وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران، کارتن ۵، پرونده ۱۳، ص ۳

۲- السلطان فتحعلی^۱

۳- الملک لله - سلطان صاحبقران قرارداد در کف شاه زمانه فتحعلی گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی^۲ شش نمونه دیگر از مهر فرمان هامتعلق به محمدشاه قاجار است. که ۲ نوع سجع مهر مختلف را در بر دارند که عبارت اند از:

۱. الملک لله - محمدشاه غازی صاحب تاج و نگین آمد - شکوه ملک و ملت رونق آئین و دین آمد

۱۲۵۰^۳

۲. هو العلی الغالبالسلطان بن السلطان محمدشاه غازی ۱۲۵۴^۴

بخش آغازین سند و حسن مطلع: حسن مطلع که در بردارنده فن بلاغت کاتب سند است، حاوی جملاتی زیبا و ادیبانه است که به طور غیر مستقیم، ذهن مخاطب را آماده متن اصلی سند می‌نماید. اما باید توجه داشت که حسن مطلع در فرمان های عهد قاجار در بر دارنده جملاتی خطابی نسبت به شخصی است که پادشاه فرمان را خطاب به وی صادر نموده؛ از جمله موارد ذیر که در متن برخی از اسناد آورده شده و با کلمه «آنکه» آغاز می‌شود و در بردارنده عباراتی است همچون:

الف - آنکه عالیجاه رفیع جایگاه عزت و سعادت همراه فخامت و مناعت اکتناه مجدت و جلالت دستگاه اخلاص و ارادت آگاه...

ب - آنکه چون عالیجاه رفیع جایگاه دولت و اقبال پناه جلالت و نبالت^۵ دستگاه اخلاص و ارادت آگاه مقرب...

ج - آنکه از آنجا که دست اقتدار این دولت ابد آثار در کفایت مهام جهاننداری قائم مقام مقدرات قدر و قولم قدر تولم این شوکت پایدار در مناظم اسباب دولتیاری نایب [جانب] دستگاه قضایای مقدر آمده کفایت کارگزاران دیوان تأیید اسباب تأیید این همایون سلطنت جاوید از هر جهت ممهد و از وفور فواید تفضیلات پرودگار مجید توقیع و قبع خلافت ابد مقرون مشحون طغرای غرای او امت ابد است ما را در خدایی این مواهب عظمی وافر است. شکر نعمای بی متتها ملزوم همت گردون اساس و پیشنهاده مبارک خاطر حق شناس افتاد که از چاکران درگاه و فدوی زادگان دولت جاوید دستگاه آنان که جراید استعدادشان مشحون نماید، به ارتقای مدارج اعتبارشان انظار عنایت گماریم و به اظهار قبول مساعی مکنونات التفاتات

۱. فرمان پادشاه خطاب به فرزندش حسینقلی میرزا مبنی بر بیان دستورالعمل به وی در برخورد با افغانه به رهبری محمد خان.

۲. فرمان فتحعلی شاه قاجار، مرکز اسناد وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران، کارتن ۱، پرونده ۵۱، صص ۴-۷

۳. دانش پژوه، فهرست نسخ خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۱۷

۴. فرمان محمد شاه قاجار، مرکز اسناد وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران، کارتن ۵، پرونده ۱۳، ص ۳

۵. فرمان واگذاری قریه ایچه دانگ و مزارع خالدآباد و ولیکه و ورامین به میرزا رضا قلی (مستوفی دیوان اعلی) در برابر مواجب و حقوق شب.

گوناگون درباره ایشان ظاهر داریم و خلاصه این اجمال تفصیل احوال عالیجاه رفیع جایگاه سیادت و سعادت همراه فخامت و مناعت اکتناه مناهت و نبالت دستگاه اخلاص و ارادت آگاه مقرب الخاقان مومی زاده دولت ابدبنیان سید الوزراء...^۱

د - آنکه چون بنا به مشمول الطاف^۲ بی نهایت پادشاهی و نظر به وفور مراحم اعلی حضرت ظلّ اللّهی درباره عالی شأن اخلاص و ارادت ارکان عقیدت و صداقت بنیان زبده المسیحی خواجه پارسام که از قرار ارقام و فرامین سلاطین ماضی و موافق فرمان خاقان خلد آشیان و رقم ولیعهد مبرز البسه الله حلّ النوره نسل بالنسل و فرعاً بعد از اصل از جمله عبا...

ح - آنکه عالیجاه رفیع جایگاه مجدت و نجدت همراه جلالت و نبالت دستگاه فخامت و مناعت اکتناه اخلاص و ارادت آگاه امیر الامراء العظام...

و - آنکه نظر به وفور مراهم شاهانه^۳ و ظهور مکارم خدیوانه درباره عالیجاه رفیع جایگاه مجدت و نجدت همراه دو نتیجه الخوانین العظام...

ز - آنکه چون عالی شأن عزت^۴ و سعادت شأن اخلاص و ارادت ارکان...

متن اصلی سند: متن اصلی سند در بر دارنده موضوعی است که پادشاه فرمان را به خاطر بیان و ابلاغ آن به شخص یا امر مورد نظر، صادر نموده و شامل جنبه‌های مختلفی است؛ از جمله:

الف - اعطای تیول و ولایات به شاهزادگان همان طور که در متن سند شماره ۱ آمده است که قریه‌ای از قراء استرآباد (قریه کفشگیری) که به شکل موروثی متعلق به عباسقلی خان قاجار بوده و به نجف‌قلی خان بیگلریگی استرآباد و برادرانش به ارث رسیده، در ازای پرداخت مواجب دیوانی آن که از قرار ده خروار مواجب است که می‌بایست در حق پادشاه کارسازی نمایند.

ب - بر اساس فرمان شماره که حکم اعطای قریه‌هایی از توابع طهران به نام‌های «قریه ایجدانک» و «مزارع خالد آباد ولیکه ورامین» به مستوفی دیوان اعلی فتحعلی شاه، میرزا رضا قلی، در ازای پرداخت درآمد حاصل از قریه ایجدانک برای هزینه‌های دیوان اعلی و اینکه قراء مذکور را از نظر زراعت آباد نموده و درآمد حاصل از آن را که به میزان نقد دویست و پنج تومان، جنس = پانصد من است، صرف هزینه‌های خود نماید. حال در اجرای مفاد این فرمان بیگلریگی طهران، میرزامحمد خان قاجار، موظف شده قراء مذکور را به تصرف گماشتگان مستوفی برساند و کدخدایان و مباشرین مناطق مذکور را وادار نماید که مزارع

۱. سواد فرمان فتحعلی شاه قاجار، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ش ۰۰۲۲۱-۰۰۲۱۳-۰۷.

۲. فرمان شاه مبنی بر معافیت مالیاتی خواجه پارسام فرزند ملک عیسی خان از بزرگان مسیحی ساکن در دارالسلطنه تبریز.

۳. در قسمت فوقانی، سمت راست سند، عبارت «به مهر مبارک برسد» حک شده که طبق رسم باید پس از نگارش سند به تأیید پادشاه می‌رسید.

۴. فرمان پادشاه مبنی بر برقراری مواجب و مستمری در حق آقابیگ ایروانی که مدتی است ترک موطن خود نموده و در دربار پادشاه ایران پناه شده است.

مورد نظر و حقا به آنها را در اختیار گماشتگان مستوفی قرار دهند.

ج - فرمان شماره ۳ در بردارنده دستور فتحعلی شاه قاجار است به حسینقلی میرزا، والی خراسان، مبنی بر حرکت سپاهیان پادشاه به سرداری حسن خان برای سرکوب شورشی به نام محمد خان که در قلعه جات قرائی و کدکن و برس به شورش پرداخته و نیز در این بین به حسینقلی میرزا تأکید داشته که در شورش خراسان حاکم هرات شاه محمود و فرزندش کامران میرزا هیچ نقشی نداشته، بلکه ناجی اسلام در مبارزه با کفار در هندوستان هستند که نایب با آنها که حامی اسلام در برابر کفر هستند، مبارزه نمود.

د - فرمان شماره ۴ در بردارنده حکم انتصاب میرزا ابوالقاسم فراهانی به منصب قائم مقامی دیوان اعلی است.

ح - فرمان شماره ۵ در بردارنده دستور محمد شاه قاجار مبنی بر اعطای نشان درجه دوم شیر و خورشید به قاپودان میرزا جمشید انیه کلورپرف است به علت تلاش های وافر وی در جهت استحکام.

و - فرمان شماره ۶ در بردارنده دستور محمد شاه قاجار خطاب به فرزندش، حاکم آذربایجان، قهرمان میرزا، مبنی بر واگذاری درآمد حاصل از تفاوت ده پانزده تیولت خوی به بیگلربیگی آن، نجفقلی خان است که این درآمد که شامل مبلغ نهصد و پنجاه و چهار تومان و پنج هزار و سیصد و بیست و پنج دینار بوده است، صرف هزینه هایش نماید و مباشرین امور دیوانی آذربایجان و جوه ده پانزده تیولت وی را مطالبه نداشته باشند.

ز - فرمان شماره ۷ در بردارنده حکم محمد شاه قاجار مبنی بر معافیت مالیاتی برای شخصی به نام خواجه پارسام است که از بیکزادگان قریباغ بوده و به تبریز کوچ نموده و به تجارت پرداخته است.

ه - فرمان شماره ۸ در بردارنده حکم محمد شاه قاجار مبنی بر تخفیف مالیاتی به سکنه منطقه اروتق.

ط - فرمان شماره ۹ در بردارنده حکم محمد شاه قاجار مبنی بر اعطای سالیانه یک عدد گوسفند به نصرالله خان زنبورکچی باشی از بابت صرف تعزیه جناب سیدالشهداء و اینکه بیگلربیگی طهران به مباشرین تحت الامر خود دستور دهد که از مشارالیه مالیات دریافت نمایند.

ی - فرمان شماره ۱۰ در بردارنده حکم محمد شاه قاجار مبنی بر ممانعت از فعالیت تبلیغی کشیشان کاتولیک در جلفای فارس در جهت درآوردن ارامنه به کیش خود است.

ک - فرمان شماره ۱۱ در بردارنده حکم محمد شاه قاجار مبنی بر واگذاری مقرری سالانه به میزان نقد ۳۰ تومان که مواجب ۲۰ تومان و انعام مستمری ده تومان و جنس ۳ خروار، در حق آقا بیک ایروانی است که از مملکت خود مهاجرت نموده و به دولت ایران پناهنده شده است.

حسن خاتمه: فرمان در قسمت پایانی دارای دو بخش می بود: یکی ثبت سند و دیگری تاریخ سند. در مورد ثبت سند باید گفت که کارگزاران دفاتر خلود که همان دفتر بایگانی بوده و شامل مستوفیان و دیگر کارگزاران دیوان بود، رونوشتی از سند را برای ارجاعات بعدی و صدور فرمان های مجدد با مراجعه آن تهیه و در دفاتر خود بایگانی می نمودند. حال در متن فرمان اکثر مواقع عباراتی که به امر تهیه رونوشتی از فرمان و ثبت رونوشتی از آن دلالت شده است که دو نوع عبارت بوده اند الف - عبارت کلیدی این قسمت عبارت

بود از: «در عهده شناسند»^۱ حال در فرمان ها گاه در قسمت پایانی سند به طور واضح به کارگزاران دیوانی امر شده، مانند موارد ذیل:

- الف - «و به دستور آنکه مقرب الخاقان مستوفیان دیوان آن را در عهده شناسند»^۲
- ب - «عالی جاهان رفیع جایگاهان مقربو الخاقان مستوفیان عظام و کتاب سعادت انتساب دفترخانه قضا انتظام، شرح منشور مبارک در دفاتر خلود ثبت نموده، در عهده شناسند»^۳
- ج - «المقرر عالی شان مجددت و نجدت همراهان مقرب و الخاقان مستوفیان عظام شرح فرمان همیون را در دفاتر خلود و کتابچه دویم ثبت و ضبط نموده»^۴
- د - «و تفصیل آن را به دفترخانه مبارکه برساند، به نحوی که مقرر فرموده ایم معمول و مرتب داشته و در عهده شناسند»^۵
- ه - «المقرر عالی جاهان مقربی الخاقان مستوفیان عظام شرح فرمان مبارک را ثبت نمود و در عهده شناسند»^۶
- و - «المقرر کتاب نجهده اکتساب دفترخانه مبارکه شرح فرمان مبارک را در دفاتر خلود ثبت و ضبط نمایند در عهده شناسند»^۷
- ز - «مستوفیان دیوان امانت شرح فرمان مبارک را در دفاتر خلود مرقوم و ملزومات منصب مزبور را به عالیجاء مشارالیه مخصوص و موکول دارند. و انحراف از حکم قضا مثال اقدس جایز ندانسته برحسب المقرر عهد نموده در عهد شناسند ۱۲۳۳»^۸
- در قسمت پایانی سند فرمان که تاریخ صدور سند ذکر می گردید، روز و ماه قمری و به شکل حروفی نگاشته می شد و سال با عدد، که اکثراً روالی ثابت دارد و تنها گاه دو عبارت «حرره، تحریراً» به تناوب استفاده می شد. «حرره فی شهر شعبان المعظم ۱۲۵۶»^۹ و گاهی دیگر «تحریراً فی شهر محرم سنه ۱۲۵۲»^{۱۰}

مهر ظهر سند:

در ظهر^{۱۱} سند دستینه ها و مهرهایی اکثراً چهار گوش دیده شده که شامل تأیید کارگزاران دیوان های

۱. منزوی، فهرست نسخ خطی کتابخانه مجلس شورای ملی، ج ۱۵، ص ۱۰۹.
۲. فرمان فتحعلی شاه قاجار: سازمان اسناد ملی جمهوری اسلامی ایران، ش ۴۸۷۱، بآ ۱
۳. فرمان محمدشاه قاجار، مرکز اسناد جمهوری اسلامی ایران، ش (۲۹۶۰/۱۲۳۱۵)
۴. فرمان محمدشاه قاجار: مرکز اسناد وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران، کارتن ۲، پرونده ۳۱، ص ۳-۱
۵. فرمان محمدشاه قاجار، مرکز اسناد ملی اسلامی ایران، ش ۴۲/بج ۳ آر ۱.
۶. دانش پژوه، فهرست نسخ خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۱۷.
۷. دانش پژوه، فهرست نسخ خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۱۷.
۸. صدرایی خویی، علی، فهرست نسخ خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ج ۳۶، ص ۳۰۴.
۹. فرمان محمدشاه قاجار: مرکز اسناد وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران، کارتن ۲، پرونده ۳۱، ص ۳-۱
۱۰. دانش پژوه، فهرست نسخ خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۱۷.
۱۱. ظهر سند، همان پشت سند می باشد کارگزاران دیوانی جهت تأیید سند مهر و دست نوشت خود را در طی نظمی

مختلف دیوان سالاری قاجاری است که در جریان صدور سند و جریان آن در دواوین بر ظهر سند نشانه تأیید خود بر متن سند را نقر زده‌اند. نکته جالب اینکه مهرها تنها در بر دارنده نام اشخاص و عبارات مذهبی است که به ترتیب در قسمت فوقانی و وسط ظهر سند بر اساس درجه اعتبار صاحب مهر نقر زده شده‌اند و در کنار این مهرها عباراتی دیده می‌شود که بر رونوشت برداری و ثبت سند، نظارت دارند. عباراتی همچون: «قلمی شد، ثبت شد و...»

مهرهای ظهر سند شماره ۱

۱. سجع مهر - لاله اله الله الملك حق المبين عبده علی؛
۲. سجع مهر - محمد - عبارت - ملاحظه شد؛
۳. لاله اله الله الملك حق المبين كريم الموسوی؛
۴. افوضامری الی الله الملك حق المبين محمدعلی.

مهرهای ظهر سند شماره ۴

۱. محل مهر عبدالله خان امین الدوله نایب مستوفی الممالک؛
۲. محل مهر حاجی محمدحسین خان اصفهانی صدراعظم مستوفی الممالک؛
۳. میرزا محمد زکی؛
۴. میرزا محمدعلی؛
۵. میرزا فضل الله؛
۶. میرزا مقیم؛
۷. میرزا هدایت الله؛
۸. میرزا زین العابدین؛
۹. میرزا مونس؛
۱۰. محل مهر میرزا صادق وقایع نگار مروزی نویسنده فرمان.

مهرهای ظهر فرمان شماره ۸۲

۱. مهر مربع شکل - ناخوانا؛
۲. مهر مربع شکل - ناخوانا؛

خاص قرار می دادند.

۱. ظهر فرمان فتحعلی شاه قاجار، مخزن نسخ خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ش ۰۰۲۲۲-۰۰۲۱۳-۰۰۷.
۲. فرمان محمدشاه قاجار، مرکز اسناد ملی اسلامی ایران، ش ۴۲/ج ۳ آر ۱.

۳. مهر مربع شکل - ناخوانا.

مهر ظهر سند شماره ۹۱

۱. افوضامری الی الله محمد یوسف ابن حسین - [عبارت] در دیوان اعلی ملاحظه شد؛
۲. لا اله الا الله الملك حق المبین عبده احمد؛
۳. الراحی عبده محمد اسمعیل؛
۴. عبده سید علی الحسینی؛
۵. [ناخوانا]؛
۶. افواض امری اله الله عبده محمد سلیم؛
۷. عبده محمد هادی؛
۸. لا اله الا الله الملك حق المبین محمدمهدی؛
۹. افواض امری الی الله [ناخوانا]؛
۱۰. عبده علی رضا بن محمد حسین؛
۱۱. [ناخوانا]؛
۱۲. لا اله الا الله الملك حق المبین عبده هدایت الله؛
۱۳. لا اله الا الله الملك حق المبین [ناخوانا]؛
۱۴. [ناخوانا]؛
۱۵. واثق به بالله عبده محمد الغنی بن حسن سنه ۱۲۵۷؛
۱۶. موسی بن عبدالکریم - عبارت ثبت سررشته استیفا؛
۱۷. منشی الممالک ۱۲۵۹.

مهرهای ظهر سند شماره ۱۰۲

۱. محمد عیسی بن محمد حسن؛ ۲. ناخوانا؛ ۳. لا اله الا الله الملك حق المبین محمد حسن؛

دستینه نگاری ظهر سند:

در ظهر سند فرمان علاوه بر حک شدن سجع مهر عباراتی ناخوانا و مبهم نیز نگاشته شده است که اکثراً در قسمت میانی ظهر سند بوده و با دقت می توان پی برد که این عبارات مبهم همچون - قلمی شد، مرقوم شد - بر امری مهم در ثبت و رونوشت برداری از سند توسط کارگزاران دیوانی دلالت داشته است که

۱. دانش پژوه، فهرست نسخ خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۱۷.

۲. فرمان محمدشاه قاجار، مرکز اسناد وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران، کارتن ۵، پرونده ۱۳، ص ۳.

متن این دستبینه ها عبارت است از:

- [دستبینه ظهر سند شماره ۱] «قلمی شد، ثبت شد، قلمی سرکار مستوفی شد»، ذکر شده است که نشان دهنده چگونگی ثبت سند می باشد.^۱
- [دستبینه ظهر فرمان شماره ۸] «قلمی سرکار استیفا شد، ثبت سررشته استیفا شد، ثبت دفتر استیفا شد.»^۲
- [دستبینه ظهر سند شماره ۹] ثبت دفتر استیفا ثبت سرکار استیفا شد، ثبت شد، قلمی شد، ثبت سررشته شد، ثبت سرکار استیفا خاصه شد، در دفتر استیفا مرقوم شد، در دفتر استیفا قلمی شد.^۳
- [دستبینه ظهر سند شماره ۱۰] اثر قلم و خط کارگزاران دیوانی شامل عبارات ثبت شده، مرقوم شد و...^۴

سند شماره ۱

محل مهر همایونی

مرحوم مغفور فتحعلیشاه^۵

بسمه تعالی شأنه^۶

که عالیجاه رفیع جایگاه عزت و سعادت همراه فخامت و مناعت اکتناه مجدت و جلالت دستگاه اخلاص و ارادت آگاه نجفقلی خان قاجار بیگلربیگی استرآباد و مضافات به عواطف خاطر اقدس پادشاهی مباهی بوده بدانند که از قراری که به عرض اقدس شهرباری رسید، قریه کفسگیری واقع در استرآباد و حسب الارث از عباسقلی آقای قاجار به عالیجاه رفیع جایگاه عزت و سعادت همراه اخلاص و ارادت آگاه نجفقلی خان قاجار و برادران او انتقال یافته و در این اوقات حسب فرمان جهان مطاع دیگری جزو آن را در دفتر خانه مبارکه مشخص کرده، به عوض ده خروار موجب و خانواری تصرف کرده است در این که عالیجاه مشارالیهم نوکر سرکار پادشاهی و رعایت جانب آنها منظور نظر انور پادشاهی آن قریه مزبور را که موروثی آنها است، به همان مبلغ و مقدار که شخص مذکور قبول کرده است، به آنها عنایت فرمودیم که برادران و کسان مشارالیه متوجه تنظیم و نسق آن بوده، از عهده منال دیوانی آن از همان قرار بر آیند باید آن عالیجاه حسب المقرر معمول داشته، قریه مزبوره به تصرف کسان مشارالیه و به دستور آنکه مقرب الخاقان مستوفیان دیوان آن را در عهده شناسند تحریراً فی شهر شوال ۱۲۳۱.^۷

۱. فرمان فتحعلی شاه قاجار: سازمان اسناد جمهوری اسلامی ایران، ش ۴۴۸۷۱ ب آ ۱

۲. فرمان محمدشاه قاجار، مرکز اسناد ملی اسلامی ایران، ش ۴۲/ج ۳ آر ۱.

۳. دانش پژوه، فهرست نسخ خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۱۷.

۴. فرمان محمدشاه قاجار، مرکز اسناد وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران، کارتن ۵، پرونده ۱۳، ص ۳.

۵. سواد فرمان قریه کفشگیری استرآباد مبنی بر واگذاری آن به نجفقلی خان قاجار و برادرانش حسب الارث

۶. تحمیدیه فرمان

۷. فرمان فتحعلی شاه قاجار: سازمان اسناد جمهوری اسلامی ایران، ش ۴۴۸۷۱ ب آ ۱

سند شماره ۲

[سجع مهر]

العزه لله = قرار در کف شاه

زمانه فتحعلی شاه ۱۲۱۷

گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی^۱

بسم الله تعالی شأنه العزیز^۲

آن که چون عالیجاه رفیع جایگاه دولت و اقبال پناه جلالت و نبالت^۳ دستگاه اخلاص و ارادت آگاه مقرب الخاقان میرزا رضا قلی مستوفی دیوان اعلی قریه ایجدانک و مزارع خالد آباد ولیکه و رامین را ابتیاع نموده است؛ لهدا مقرر فرمودیم که قریه و مزارع را به تصرف خود درآورده، محصول و مداخل آنجا «نقد دوپست و پنج تومان، جنس = پانصد من» را صرف اخراجات خود سازد و جمع قریه ایجدانک را از قرار سر رشته دفتری هر ساله، مهمم سازی دیوان اعلی نموده و مزارع مزبور را نیز تخلیه معموری و آبادی در آورده و به توفیر و تکیر زراعت آنجا پرداخته محصول و مداخل آنجا را به مصرف اخراجات خود رساند، مقرر اینکه عالیجاه دولت اقبال پناه حشمت و اجلال دستگاه فخامت و نبالت اکتناه اخلاص و ارادت آگاه امیر الامراء العظام، میرزامحمد خان قاجار بیگلربیگی دارالسلطنه طهران و مضافات حسب المقرر معمول و مرتب داشته، قریه مزبوره و مزارع مذکوره را به تصرف گماشته عالیجاه مشارالیه داده و بلکه خدایان و مباشرین مهمام ورامین قدغن نموده که نهر و حقاچه قریه و مزارع مزبوره را به تصرف گماشتگان عالیجاه مشارالیه داده احدی به هیچ وجه الوجود دخل و تصرف در قریه و مزارع مذکوره و نهر حقاچه آنجا نکرده، از حکم همایون اشرف تجاوز و تخلف نوزد و این باب قدغن و اهتمام لازم و البته در عهد شناسند. تحریراً فی شهر شوال سنه ۱۲۱۳^۴

سند شماره ۳

سجع مهر

السلطان فتحعلی^۵

۱. سجع مهر

۲. طغرای فرمان پادشاه

۳. فرمان واگذاری قریه ایچه دانگ و مزارع خالدآباد و ولیکه و ورامین به میرزا رضا قلی (مستوفی دیوان اعلی) در برابر مواجب و حقوق شب

۴. منزوی، فهرست نسخ خطی کتابخانه مجلس شورای ملی، ج ۱۵، ص ۱۰۹.

۵. فرمان پادشاه خطاب به فرزندش حسینقلی میرزا مبنی بر بیان دستورالعمل به وی در برخورد با افاغنه به رهبری محمد خان.

فرزند مسعود نامدار حسینقلی میرزا بداند که فدوی ارادت مآب مقرب الخاقان متعمد الدوله العلیه میرزا عبدالوهاب شرفیاب خاکبوس حضور همایون و تفصیل اوضاع آن حدود را به عرض رساند و مقاصدی که آن فرزند به او القا کرده بود، تمامی را معروض رأی ملک آرا داشت. معلوم شد که آن فرزند با تمام کار تربیت و رفع کارهای لاطایل محمد خان پرداخته است. اکنون که موکب همایون پادشاهی ساحت آرای صفحات خراسان شد، امثال این امور قابلیت ندارد که چندان تعطیلی در آن باشد. مجدداً هم از رکاب همایون جمعیتی بر سر بسو کدکن و سایر قلعتجات قرائی مأمور فرمودیم. پنج هزار از پیاده و سوار هم به سرداری مقرب الخاقان حسن فان مأمور ساختیم که از ره حسن آباد و رباط سفید روانه و به محاصره و اتمام کار آنجا پردازند. درین پنج شش ساله به مقتضای رأفت خسروانه چندان که باید در حق مفسدین خراسان اغماض رفت که شاید باصلاح آیند، همه روزه بر فساد جوئی افزودند تا آنکه به تحریکات لاطایل حشمت افاغنه نیز بد نام نمودید.

اکنون که رایات ظفر آیات در این صفحات پرچم گشا گشت متمرّدین مورد شدت سیاست قهرمانی و خدمتکاران مشمول کمال عنایت خسروانی بعون الله القادر خواهد گشت، آن فرزند خود را در امر تربیت که اکنون به اتمام آن پرداخته است، به مباحله کاری های سنواه سابقه متقاعد ندارد؛ یقین داند که تا قلع مواد مفاسد خراسان، نشود، موکب همایون پادشاهی به استقامت و اقامت الهی در خراسان مقیم و مستقیم خواهد بود. دیگر اینکه عرض کرده بود که عالیجناب ملامحمد سعید خان از جانب جناب شاه محمود قاصد نزد آن فرزند شده است. رأی مراجع اقتضای شهریاری در سلوک آن فرزند با حشمت افاغنه چیست؟ از قراردادی که که فدوی معزی اله به عرض رساند، بعضی از اعیان افاغنه که در کافر قلعه به دست سپاه منصور افتاده بودند، کیفیت مفسده جوئی های محمدخان و هرزه درائی های او را ذکر می نمود، می گفته اند که کارگزاران هرات اقدامی بدین جسارت ها به هیچ وجه ننموده است. اگر مبادرتی به بعضی حرکات کرده اند، تمویهات جُهل خراسان بوده است و از قراری که به عرض رسید، آنها نیز از حرکات خراسانی ها ندامتی حاصل کرده اند و از هوا خواهی آنها بیزاری جسته، فرزند مهام کامران میرزا که به هیچ وجه دخیل در این واقعه نبوده، بلکه جناب شاه محمود و فرزند کامران میرزا از وقوع این غائله از اول تا آخر انکار می نموده اند هر گاه بعضی از کارکنان ایشان به تمویه جُهل خراسان ندانسته جسارتی، نحرمتی و اختیاری نیز حاصل آوردند، دیگر سزاوار دولت پادشاهی نیست که به ایشان در صدد کاوش و ستیزه باشیم. امروز پاس دولت و ملت اسلام به ریاست سلطنت افاغنه در ثُور هندوستان در مقابل کفار و دشمنان ملت احمدی - صل الله علیه و آله - اختام بزرگی است که از این طرف نسبت به ایشان تعرض و کاوش رسد، به موجب سستی کار ثُور اسلام در آن طرف خواهید بود و هرگز نواب همایون ما خود را به این معنی راضی نخواهیم داشت و بالجمله اگر از خیانت جناب شاه محمود یا فرزند کامران میرزا مراوده با آن فرزند نیز به شرایط الفتی و مهربانی سلوک نماید، انشاء الله بعد از ورود مرکب مسعود به ارض اقدس که آن فرزند، شرفیاب حضور انور شاهنشاهی خواهد شد در امور سامان ارض قدس و هرات و رفتار آن فرزند و فرزند کامران میرزا قرار خواهیم فرمود که استقرار و استحکامی داشته باشند. چنین می نماید مایه مفرتی که هست تعریف

کار محمد خان است باید امر او را به زودی انشاء الله المعین به هر نوع که صلاح داند به انجام رساند و بالتماس و استدعای وسایط متقاعد نشود مقرر آنکه در نی موقت که متعمد الدوله را از رکاب نصرت مآب مسرعاً روانه نزد آن فرزند سفیر نمودیم چون [بر گردش] مواکب جهانگشا از این میانه بدان طرفها تصمیم خاطر همایون را افتاده، علی العجاله حرکت عالیجاه حسن خان را با دستجات ابوالجمعی او پنج شش روزه تأخیر رفت تا آن فرزند از حقیقت خاطر همایون اطلاعی حاصل کرده، صوابدید خود را در مهمام مسطوره به چاپاری به عرض رساند و بر وفق آن حکم همایون نافظ کرده اگر قبل از نهضت موکب جهانگشا تعیین عالیجاه حسن خان با جمعیتی علاوه بر آن در کار باشد، به چاپاری متعدده عرض نماید تا امور فرمائیم و بالجمله منتظر وصول عریضه آن فرزند هستیم تا بر حسب المقرر عهد نموده در عهد شناسند. تحریر فی شهرستان رمضان ۱۲۳۳^۱

سند شماره ۴

محل مهر مبارک خاقان^۲

مغفور فتحعلی شاه^۳

که از آنجا که دست اقتدار این دولت ابد آثار در کفایت مهمام جهاننداری قائم مقام مقدرات قدر و قولم قدر تولم این شوکت پایدار در مناظم اسباب دولتیاری نایب [جانب] دستگاه قضایای مقدر آمده کفایت کارگزاران دیوان تأیید اسباب تأیید این همایون سلطنت جاوید از هر جهت ممهّد و از وفور فواید تفضیلات پروردگار مجید توقیع و قیغ خلافت ابد مقرون مشحون طغرای غرای او امت ابد است ما را در خدایی این مواهب عظمی وافر است. شکر نعمایی بی منتها ملزوم همت گردون اساس و پیشنهاد مبارک خاطر حق شناس افتاد که از چاکران درگاه و فدوی زادگان دولت جاوید دستگاه آنان که جراید استعدادشان مشحون نماید به ارتقای مدارج اعتبارشان انتظار عنایت گماریم و به اظهار قبول مساعی مکونوات التفاتات گوناگون درباره ایشان ظاهر داریم؛ و خلاصه این اجمال تفصیل احوال عالیجاه رفیع جایگاه سیادت و سعادت همراه فخامت و مناعت اکتناه مناهت و نبالت دستگاه اخلاص و ارادت آگاه مقرب الخاقان مومی زاده دولت ابدینیان، سید الوزراء میرزا ابوالقاسم فراهانی است که از خواص خانه‌زادان دولت به مزید کمال آگاهی و درایت از جمله همگنان ممتاز و طومار استعداد کاملش به تصحیح تربیت از نسخ مفاخر امثال و اقران قرین صحنه اختصاص و امتیاز آمد. از بدو فطرت، خط خلود و خدمت را به خاتم خلوص ارادت مختوم داشته و به امثال اوامر قضا منشان پیوسته قلم‌وار، سر به خط فرمان برداری گذاشته و بدین موجبات اسناد استعدادش

۱. صدرایی خوبی، علی، فهرست نسخ خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ج ۳۶، ص ۳۰۴.

۲. سواد فرمان انتصاب میرزا ابوالقاسم فراهانی به منصب قائم مقامی.

۳. سواد فرمان فتحعلی شاه قاجار، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ش ۰۰۲۲۱-۰۰۲۱۳-۰۷.

در اجرای مخارج ارادت به صیغه صحت مقرون وافر او تفاضیل خدمتش در مطابقت قابلیت فطرت به جائزه قبول مشحون آمده و لهذا در هذاه السنه یونت ئیل خجسته دلیل و مابعدها میزان مفاخرش را به اضافه منصب قائم مقامی دیوان اعلیٰ افزودیم و منشور مناظم اعتبارش را به توقیع تفویض این منصب جلیل و مقررات استقرار و استقلال مقرون فرمودیم تا دریافت این عارفه را سر دفتر دفتر مفاخر کامل دانسته، در تحصیل رسوم خدمتکاری جدی جدید افزایش و در ملزومات خدمت مزبور اقدامی سزاوار کمال کاردانی نماید. مقرر آنکه صدور انجمن وزارت و امنای دستگاه دولت معتمدان دیوان درایت و مستوفیان دیوان اهانت شرح فرمان مبارک را در دفاتر خلود مرقوم و ملزومات منصب مزبور را به عالیجاه مشارالیه مخصوص و موکول دارند. و انحراف از حکم قضا مثال اقدس جایز ندانسته بر حسب المقرر عهد نموده در عهد شناسند. تحریر فی شهرستان رمضان ۱۲۳۳^۱

سند شماره ۵

سجع مهر:

الملک لله سلطان صاحبقران
قرارداد در کف شاه زمانه فتحعلی
گرفت خاتم شاهیز قدرت ازلی^۲

بسم الله تعالی شانه العزیز^۳

که چون به مقتضای جمال مواحدت^۴ و یگانگی دولتین علیتن و شوکتین به هیئتین ایران و روس هر یک از خدمتگزاران آن دولت سفیه ملزوم همت همیون شهریاری افتاده، درین وقت که معروض پیشگاه مشهود اخلاص و ارادت همراه قاپودان میرزا جمشید انیه کلوپرف در مجاری استحکام اتحاد دولتین علیتن ساعی و جاهد و حسن مدارج صداقت را ظاهر داشته، لهذا در هذاه السنه لوئی ئیل خجسته دلیل او را با عطای یک قطعه نشان شیر و خورشید از مرتبه دوم مباحی دانستیم و به نشان این مرحمت، پایه افتخار او را برافراشتیم که نشان مبارک را آویزه صدر مفاخرت ساخته، کماکان در ملزومات اتحاد دولتین لوازم اهتمام معمول و حسن صداقت و درایت خود را زیاده مشهود رای و مرحمت شمول دارد. مقرر آنکه عالی جهان رفیع جایگاه اعزه و جلالت همراهان مقرب الخاقان مستوفیان عظام دیوان همایون شرح فرمان مبارک را در دفاتر خلود ثبت نموده، از شواهییب تبدیل محروس دانند و در عهده شناسند. تحریراً فی شهر جمادی

۱. صدرایی خویی، علی، فهرست نسخ خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ج ۳۶، ص ۳۰۴.

۲. سجع مهر

۳. طغرای فرمان

۴. فرمان عطای یک قطعه نشان شیر و خورشید به قاپودان میرزا جمشید انیه کلوپوف به پاس اقداماتش در راه استحکام اتحاد دولت ایران و روس

الاول سنه ۱۲۴۸^۱

- در ظهر فرمان جای مهر به شکل مربع است که به علت تخریب، قابل خواندن نیست.^۲
- نوشته های ظهر فرمان: ثبت دفتر شد، به ثبت سرکار شد، در دفتر شد، ثبت دفتر نظام شد.

سند شماره ۶

بسمه الله تعالى شانه العزیز^۳

[سجع مهر]

الملك لله

محمدشاه غازی صاحب تاج و نگین آمد شکوه ملک و ملت رونق آتین و دین آمد^۴ ۱۲۵۰

الملك لله تعالى حکم همایون شد^۵

که نور چشم فرخنده منیر نامدار^۶ و برادر مظفر کامکار قهرمان میرزا صاحب اختیار مملکت آذربایجان به عواطف خاطر خطیر شاهانه مقرر بوده بداند که نظر مراحم بی قیاس حضرت گردون اساس درباره عالیجاه رفیع جایگاه و نجات همراه نبالت اکتباه خلوص عقیدت آگاه مقرب الخاقان نجفقلی خان بیگلربیگی خوی عاطفتی که خاطر مبارک را نسبت به عالیجاه مشارالیه شامل و حاصل است، لهذا در هذ السنه مبارکه سیچقان ثیل سعادت تحویل و مابعدها تفاوت ده پانزده تیولات او را که مبلغ نهصد و پنجاه و چهار تومان و پنج هزار و سیصد و بیست و پنج دینار بوده است، به صیغه موجب در وجه عالیجاه رفیع جایگاه مناعت و فخامت اکتناه نجات و مجدت همراه شهامت و نبالت اکتباه مقرب الخاقان امیر الامراء العظام فتحعلی خان ولدعالیشان مشارالیه مرحمت و عنایت فرمودیم که همه ساله مبلغ مزبور را به عنایت تفاوت ده پانزده تیولات والد خود دریافت نموده، صرف مخارج خود ساخته، تقدیم خدمتگزاری قیام و اقدام کند [لذا بدان] برادر مظفر به حساب المقرر مرمت داشته، تفاوت تیولات مزبوره به صیغه موجب درباره عالیجاه مشارالیه برقرار داشته، قدغن نماید که مباشرین امور دیوانی آذربایجان مطالبه نداشته در بابت وجوه ده پانزده ابواب جمعی محرر دانند عالیجاهان رفیع جایگاهان مقرب و الخاقان مستوفیان عظام و کتاب سعادت انتساب دفترخانه قضا انتظام شرح منشور مبارک در دفاتر خلوی ثبت نموده، در عهده شناسند. حرر فی شهر صفر

۱. فرمان فتحعلی شاه قاجار، مرکز اسناد وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران، کارتن ۱، پرونده ۵۱، ص ۴-۷

۲. ظهر فرمان

۳. تحمیدیه فرماند که در صدر سند و بالاتر از محل مهر پادشاه قرار گرفته است.

۴. سجع مهر

۵. طغرای پادشاه

۶. فرمان اعطای مواجب نجفقلی خان بیگلربیگی خوی از درآمد تیول واگذار شده به وی در آن نواحی.

المظفر سنه ۱۲۵۷^۱

سند شماره ۷

[سجج مهر]

الملك لله - محمد شاه غازي
صاحب تاج و نگین آمد - شکوه ملک
و ملت رونق آئین و دین آمده ۱۲۵۰^۲
الملك لله تعالى حکم همایون شد^۳

آنکه چون بنا به شمول الطاف^۴ بی‌نهایت پادشاهی و نظر به وفور مراسم اعلى حضرت ظلّ اللّهي درباره عالیشان اخلاص و ارادت ارکان عقیدت و صداقت بنیان زبده المسیحی خواجه پارسام که از قرار ارقام و فرامین سلاطین ماضی و موافق فرمان خاقان خلد آشیان و رقم ولیعهد میرز البسه الله حلّ النوره نسلا بالنسل و فرعاً بعد از اصل از جمله عبا و ملک زادگان و بیگزادگان قریباغی بودند. والده عالیشان مشارالیه که ملک عیسی خان ازین موطن مألوف خود کوچ کرده، در دارالسلطنه تبریز متوطن شده بود. و بعد از وفات او عالیشان خواجه پارسام مشغول کسب و تجارت که دیده حسب الخواش و فرمان مهرلمعان از مصدر خلافت عظمی به تصدیق نجابت و بیگزادگی او شرف نفاذ نیز برفت که در هذه السنه میمونه سیچقان ثیل خیرت دلیل و ما بعدها، کما فی السابق، او را از منازل دیوانی و وجه سرشار و خانه شمار معاف و مسلم داشتیم، مقرر آنکه برادر ارجمند کامکار و نور چشم فرخنده حق نامدار قهرمان میرزا صاحب اختیار مملکت آذربایجان به مباشرین امور دیوانی آذربایجان قدغن اکید نموده در هذه السنه و ما بعدها به هیچ اسم و رسم دیناری ازو مطالبه نموده و سایر امنه تبریز خدمت و عزت او را ملاحظه و مرعی دارند المقرر عالیشان مجدت و نجدت همراهان مقرب و الخاقان مستوفیان عظام شرح فرمان همیون را در دفاتر خلود و کتابچه دوریم ثبت و ضبط نموده و در عهد شناسند حرره فی شهو شعبان العظم ۱۲۵۶^۵

سند شماره ۸

[سجج مهر]

۱. فرمان محمد شاه قاجار، مرکز اسناد جمهوری اسلامی ایران، ش (۲۹۶۰۱۲۳۱۵)
۲. سجج مهر
۳. طغرای فرمان
۴. فرمان شاه مبنی بر معافیت مالیاتی خواجه پارسام فرزند ملک عیسی خان از بزرگان مسیحی ساکن در دارالسلطنه تبریز.
۵. فرمان محمد شاه قاجار: مرکز اسناد وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران، کارتن ۲، پرونده ۳۱، ص ۱-۳

الملک الله - محمد شاه غازی صاحب

تاج و نگین آمد - شکوه ملک و ملت

رونق آئین و دین آمده ۱۲۵۰^۱

الملک الله تعالی حکم همایون شد^۲ آنکه عالیجاه رفیع جایگاه مجددت و نجدت همراه جلال و نبالت دستگاه فخامت و مناعت اکتناه اخلاص و ارادت آگاه امیر الامراء العظام مہمان امیراکبر سپاه نظام به توجهات ضمیر منیر پادشاهی معزز و مباحی بوده بدانند که آن عالیجاه در باب یک هزار و ششصد و چهل تومان محال اروتق عرض کرده بود وصول نمی شود و باید تخفیف داده شود در صورتی که باقی [مزبور] ممکن الوصول نیست چون همه اوقات به محال مزبور تخفیف مرحمت می شد باز آن عالیجاه تخفیف داده، رعایت رعایا را لازم داند و دقت نماید که تخفیف مزبور ده بر یک بر رعایا بوده و تفصیل آن را به دفتر خانه مبارکه برساند، به نحوی که مقرر فرموده ایم معمول و مرتب داشته و در عهد شناسه. تحریراً فی شهر ربیع الاول سنه ۱۲۵۱^۳

۱- مهر مربع شکل - ناخوانا^۴

۲- مهر مربع شکل - ناخوانا

۳- مهر مربع شکل - ناخوانا

عبارات نوشته شده قلمی سرکار استیا شد - ثبت سر رشته استیفا شد - ثبت دفتر استیفاء شد.

سند شماره ۹

[سجع مهر]

الملک الله - محمدشاه غازی

صاحب تاج و نگین آمد - شکوه

ملک و ملت رونق آئین و دین

آمد ۱۲۵۰^۵

که نظر به وفور مراهم شاهانه^۶ و ظهور مکارم خدیوانه درباره عالیجاه رفیع جایگاه مجددت و نجدت همراه

۱. سجع مهر

۲. فرمان پادشاه مبنی بر اجرای تخفیف در میزان مالیات اهالی محال اروتق به علت تنگدستی و ناتوانی مالی اهالی

۳. فرمان محمد شاه قاجار، مرکز اسناد وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران، ش ۴۲/ج ۱۳ آر ۱.

۴. ظهر فرمان

۵. فرمان اعطای سالانه یک جلد گوسفند در حق نصرالله خان هورکچی باشی برای برگزاری مراسم تعزیه سیدالشهدا.

۶. در قسمت فوقانی، سمت راست سند، عبارت «به مهر مبارک برسد» حک شده که طبق رسم باید پس از نگارش سند به تأیید پادشاه می رسید.

نتیجه الخوانین العظام نصرالله خان زنبورکچی باشی از بدایت هذه السنه میمونه قوی نیل خیریت تحویل و ما بعدها بر حسب استدعای مشارالیه منال دیوانی یک جلد گوسفند را در حق او مرحمت و واگذار فرمودیم که هر ساله از قرار همین توقیع رفیع و طغرای منیع دریافت و صرف تعزیه جناب سیدالشهدا - علیه و علی ابائنه الاف التحیه - نماید. مقرر آنکه عالیجاه رفیع جایگاه، مجدت و نجدت همراه نبالت و بسالت اکتناه مقرب الخاقان امیر الامراء العظام علی خان بیگلربیگی دارالخلافة الباهره به مباشرین طهران قدغن دارد مالیات یک جلد گوسفند را از عالیجاه مشارالیه مطالبه نکنید المقرر عالیجاهان مقرب الخاقان مستوفیان عظام شرح فرمان مبارک را ثبت نمود و در عهد شناسند. حرر فی شهو ذی حجه سنه ۱۲۶۳^۱

سند شماره ۱۰

[سجع مهر]

هو العلی الغالب

السلطان بن السلطان محمد شاه غازی ۱۲۵۴^۲

هو

آنکه چون از قراری که طایفه ارامنه معروض^۳ سده سینه خلافت داشتند که در بعضی از ولایات ممالک محروسه پادشاهی پاره از کشیشان کاتولیک بنای مدارس و معابد گذارده، به مواعظ و پول و نصایح طایف ارامنه را به دین خود دعوت و هدیت می نمایند که چنان که در سال گذشته در جلفای اصفهان به جهت آمدن یک تو کشیش ارمنی به دین کاتولیک مفسده عظیم برپا شده بود، علی هذا برای رفع این گونه مفسد و رفاهیت و آسایش ملل متبوع مختلفه که از تبعه امینه دولت علیه و در ممالک محروسه ما اقامت دارند از دین خود به کیش و مذهب یکدیگر عدول و تجاوز نمایند و چنانچه از کشیشان احدی، چه از طایفه ارامنه چه از طایفه کاتولیک، امت یکدیگر را به دین خود دعوت نمایند و به کیش خود درآورند مورد مؤاخذه عظیم و سیاست شدید خواهند بود و هر کشیش که مرتکب چنین عمل بشود و به موعظه و دلیل امت دیگر را به دین خود در آورد، اگر از تبعه ملت علیه است، از شغل خود معزول و مورد تنبیه و ترجمان خواهد بود و چنانچه انتساب به دول سایره داشته باشد اخراج بلد خواهد گردید، می باید عالیجاهان مقرب و الخاقان حکام و بیگلربیگیان و عمال و ولات ممالک محروسه پادشاهی احکام علیه را از قرار این هنوز ممضی و معول داشته، عدول و تخلف را در حکم قضا شمول جایز نداشته در عهده شناسند. حرر فی شهر ذی حجه ۱۲۵۴^۴

۱. دانش پژوه، فهرست نسخ خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۱۷.
۲. فرمان پادشاه مبنی بر منع نمودن کشیشان کاتولیک وارمنی از دعوت امت یکدیگر به دین خود.
۳. در این فرمان نیز قسمت فوقانی، سمت راست سند، عبارت «به مهر مبارک برسد» حک شده که طبق رسم باید پس از نگارش سند به تأیید پادشاه می رسید.
۴. فرمان محمد شاه قاجار، مرکز اسناد وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران، کارتن ۵، پرونده ۱۳، ص ۳.

سند شماره ۱۱

سجج مهر

الملک الله - محمد شاه غازی صاحب

تاج و نگین آمد - کوه ملک و ملت

رونق آئین و دین آمد ۱۲۵۰^۱

آن که چون عالیشان عزت^۲ و سعادت شان اخلاص و ارادت ارکان آقا بیگ ایروانی از وطن مألوف خود مهاجرت نموده و از مایملک خود به کلی چشم پوشیده به دربار فلک مدار ارفع اعلی پناه آورده، لهذا بر دست همت اقدس شهنشاهی لازم است که در ازای این غیرت و همت که از مشارالیه به ظهور آمده از هذه السنه میمونه پیچی ثیل سعادت دلیل و ما بعدها قرارداد وجه معیشت او را از قرار تفصیل داده که موافق فرمان مبارک همه ساله برات جداگانه (نقد ۳۰ تومان که مواجب ۲۰ تومان و انعام مستمری ده تومان و جنس ۳ خروار) از کارگزاران سرکار صادر نموده و نقد و جنس مقرر را دریافت داشته، صرف معاش خود نموده و به لوازم خدمت‌گزاری بپردازد، مقرر آنکه کارگزاران سرکار دیوان اعلی، سال به سال وجه مقرر را در حق مشارالیه عاید ساخته، مستمر دانند. المقرر کتاب نجده اکتساب دفترخانه مبارکه شرح فرمان مبارک را در دفاتر خلود ثبت و ضبط نمایند در عهده شناسند. تحریراً فی شهر محرم سنه ۱۲۵۲^۳

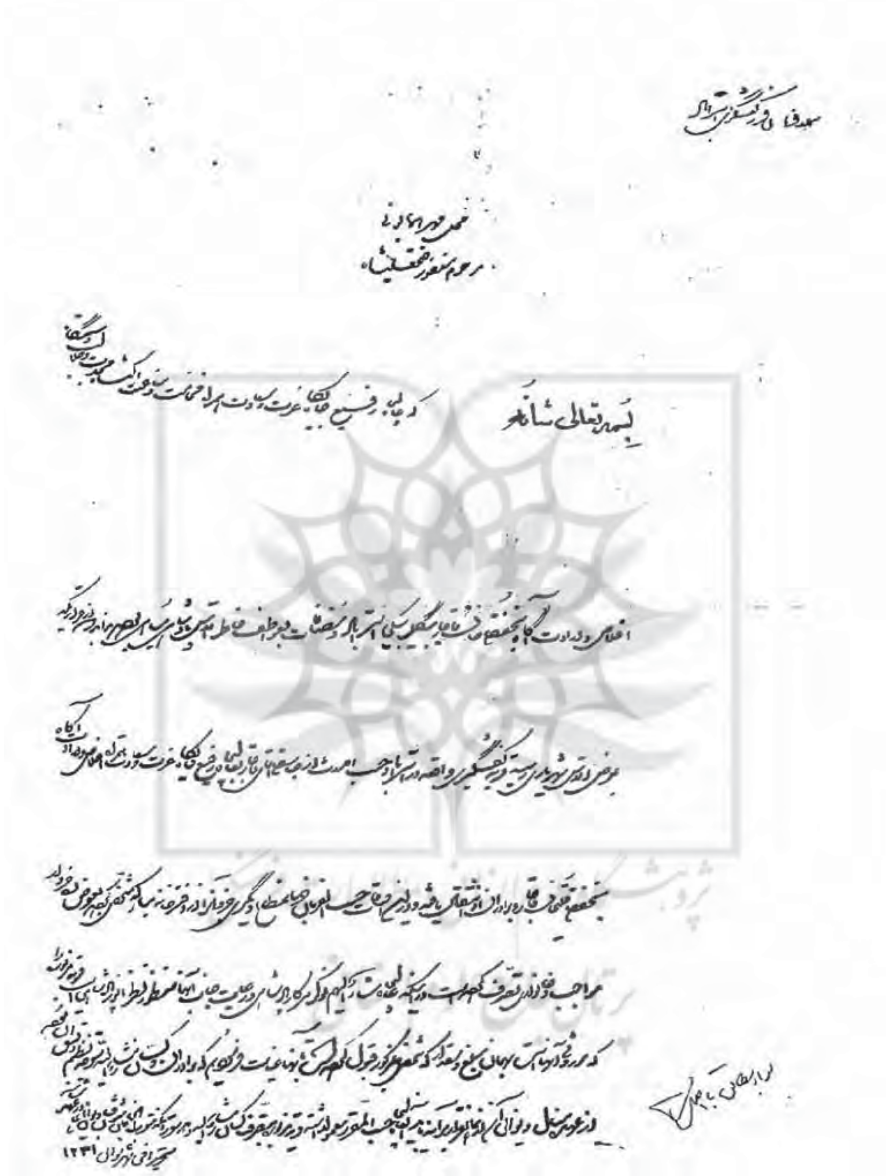
منابع

۱. سواد فرمان فتحعلی شاه قاجار: کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ش ۰۰۲۲۱-۰۰۲۱۳-۰۷.
۲. دانش پژوه، محمد تقی، فهرست نسخ خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۱۷، تهران، دانشگاه تهران، اردیبهشت ۱۳۶۲.
۳. فرمان فتحعلی شاه قاجار، سازمان اسناد جمهوری اسلامی ایران، ش ۴۴۸۷۱/ب ۱ آ.
۴. فرمان فتحعلی شاه قاجار، مرکز اسناد وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران، کارتن ۱، پرونده ۵۱، ص ۴.
۵. فرمان محمد شاه قاجار، مرکز اسناد جمهوری اسلامی ایران، ش (۲۹۶۰۱۲۳۱۵).
۶. فرمان محمد شاه قاجار، مرکز اسناد وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران، کارتن ۵، پرونده ۱۳، ص ۳.
۷. فرمان محمد شاه قاجار، مرکز اسناد وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران، ش ۴۲ ج ۳ آر ۱.
۸. منزوی، احمد، فهرست نسخ خطی کتابخانه مجلس شورای ملی، ج ۱۵، تهران، مجلس شورای ملی، ۱۳۴۷.

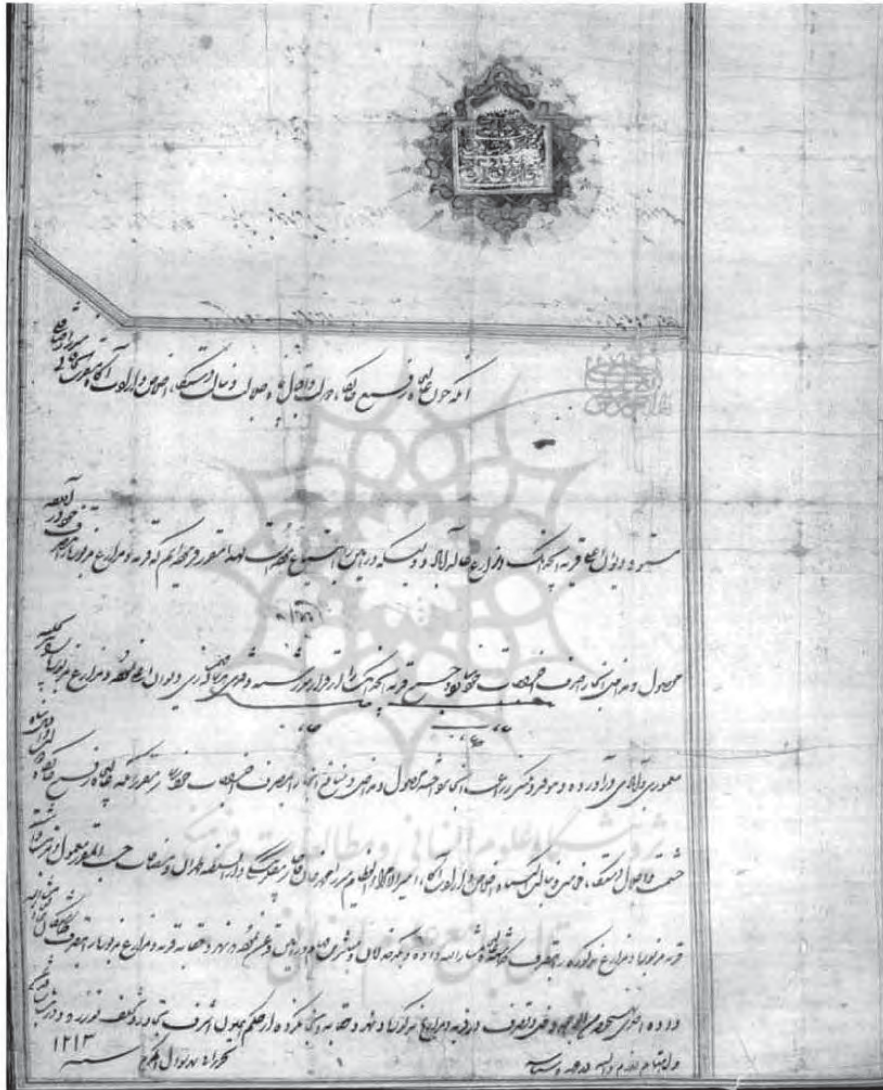
۱. سجج مهر

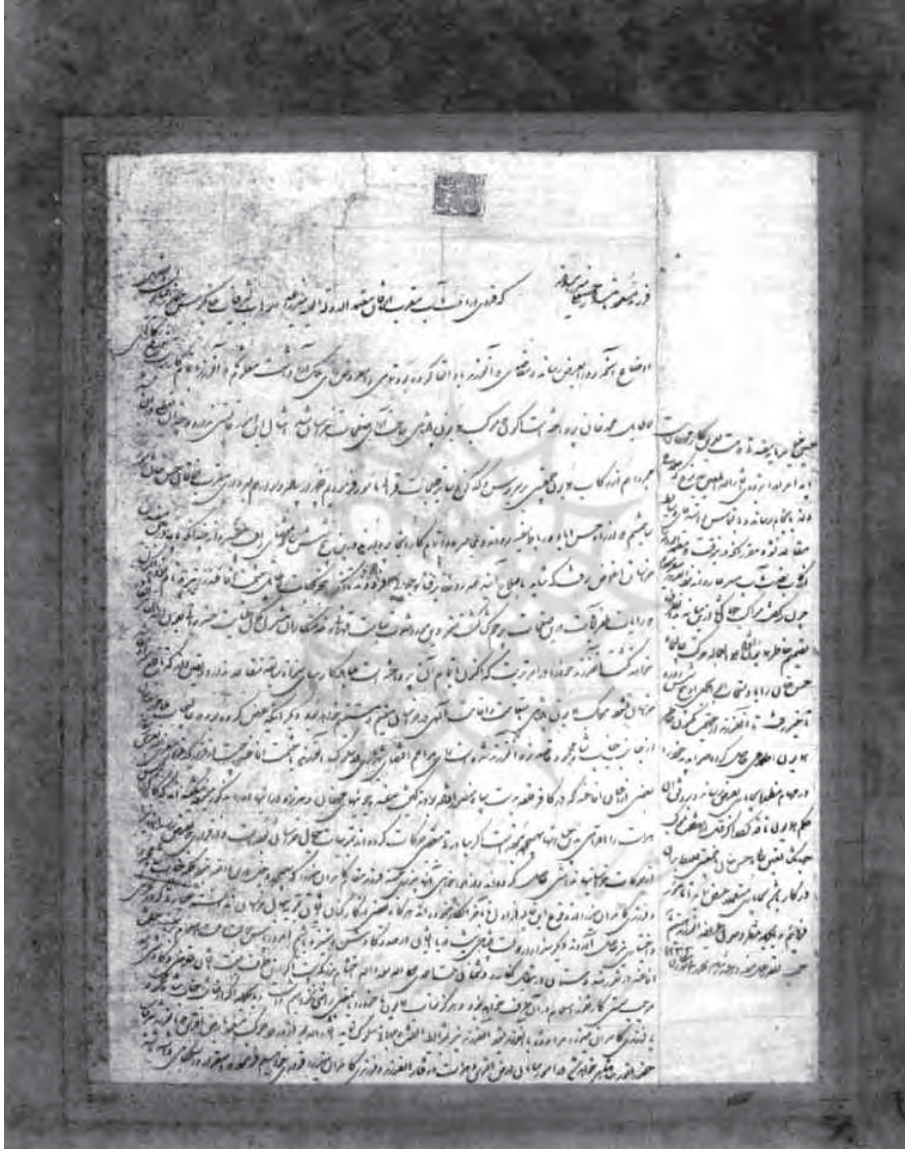
۲. فرمان پادشاه مبنی بر برقراری مواجب و مستمری در حق آقابیگ ایروانی که مدتی است ترک موطن خود نموده و در دربار پادشاه ایران پناه شده است

۳. دانش پژوه، فهرست نسخ خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۱۷.

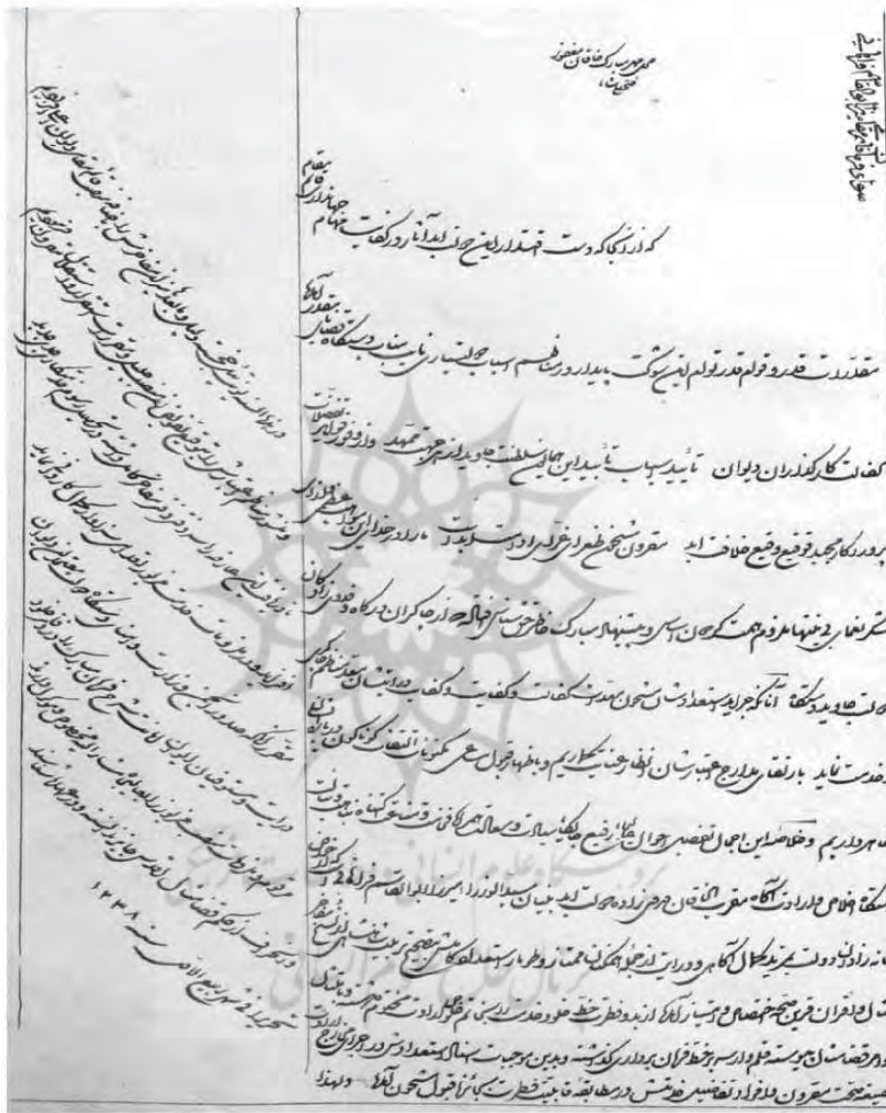
تصویر فرمان شماره ۱

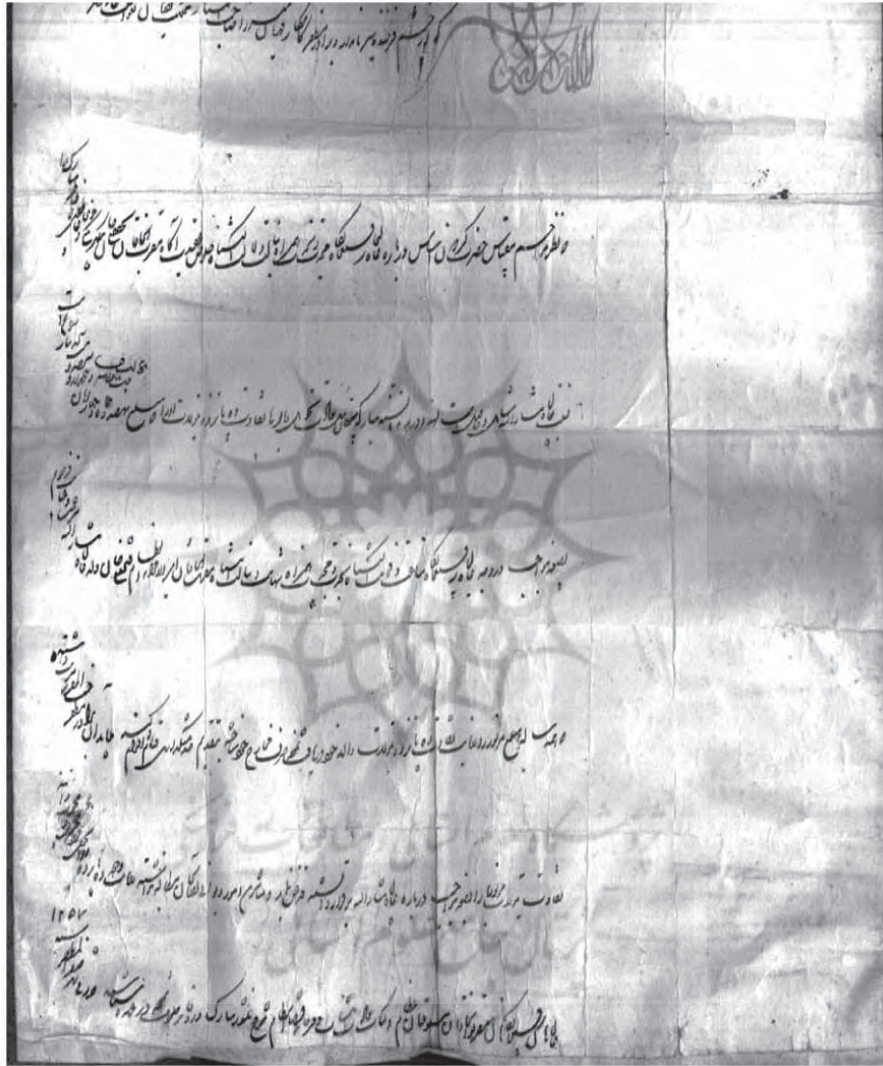

پیام بهارستان / ۲، ۶، ش ۲۲ / زمستان ۱۳۹۲

تصویر فرمان شماره ۳

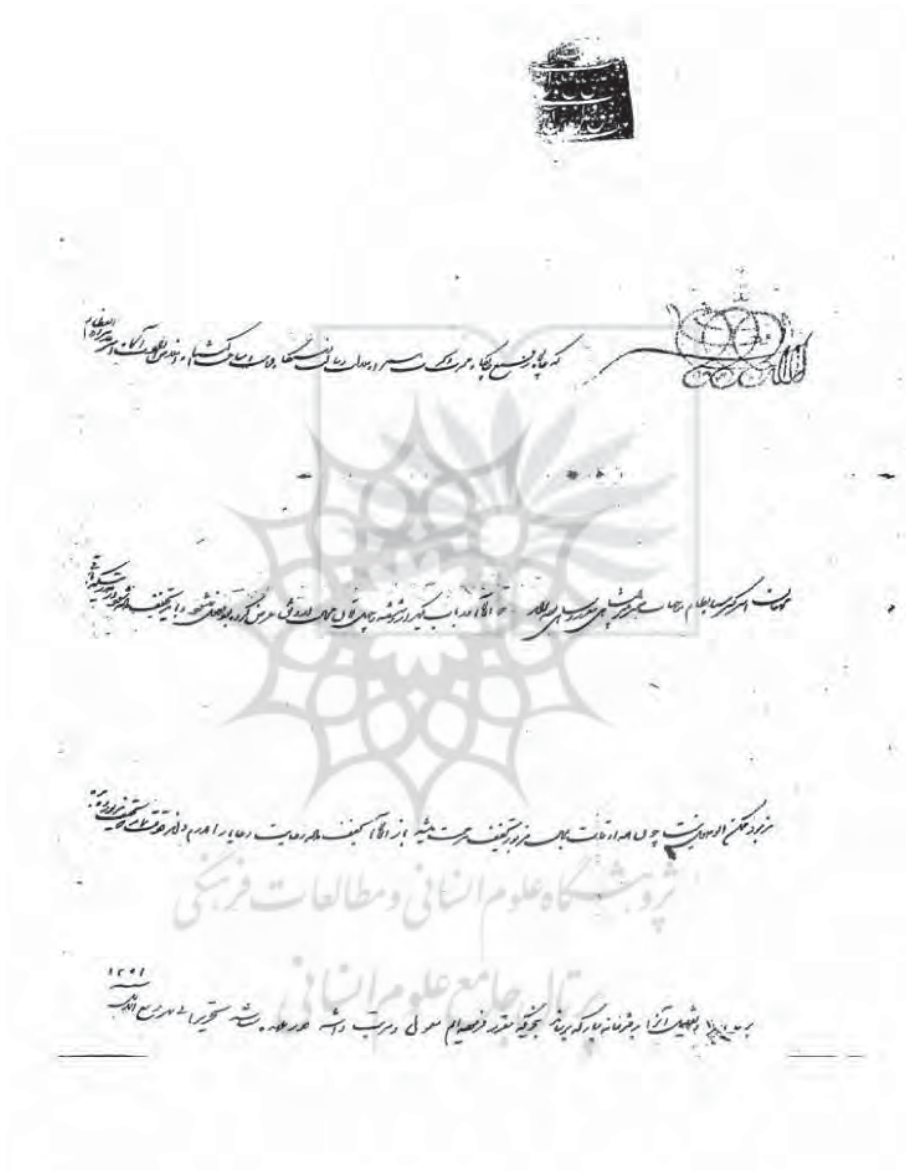
تصویر فرمان شماره ۴

پیام بهارستان / س ۶، ش ۲۲ / زمستان ۱۳۹۲

تصویر فرمان شماره ۷

تصویر فرمان شماره ۸

